

ОВОЛОДІННЯ СТУДЕНТАМИ СИСТЕМОЮ НАУКОВИХ ЗНАНЬ, ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕАЛІВ, ЦІННОСТЕЙ, ПЕРЕКОНАНЬ І СПОСОБІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

У статті розкрито деякі особливості формування культури цивільного захисту та безпеки життєдіяльності студентів вищої школи за допомогою оволодіння ними системи наукових знань, гуманістичних ідеалів, цінностей, переконань і способів діяльності при надзвичайних ситуаціях. Розглянуто структурні компоненти (мотиваційний, когнітивний, технологічний, рефлексивний) та показники культури цивільного захисту студентів. Формування культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності є головним, системоутворюючим фактором становлення студента, майбутнього фахівця, повноцінного суб'єкта як особистості безпечного типу в суспільстві.

Постановка наукової проблеми. На сучасному етапі науково-технічного прогресу діяльність людини, спрямована на підвищення комфортності її існування, одночасно стає потенційним джерелом формування численних шкідливих і небезпечних факторів нового антропогенного середовища існування. Стрімкі темпи соціально-економічного прогресу зумовлюють зростання ризику та надзвичайних ситуацій у природній, соціальній і техногенній сферах. Кризові тенденції з небезпеками глобального масштабу актуалізують зростання значущості проблем, пов'язаних із безпекою життєдіяльності. Особиста й суспільна безпека перестає бути справою винятково фахівців-професіоналів і стає нагальною проблемою кожної людини.

Усвідомлення необхідності забезпечення особистої, національної і глобальної безпеки, знайшовши своє відображення у Концепції сталого розвитку, прийнятій на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) і підтриманій у Йоганнесбурзі (2002 р.), надалі не може обмежуватися лише реалізацією заходів у нормативно-правовому, організаційно-технічному та освітньому полі. Безпека навколишнього середовища повинна стати пріоритетною метою і внутрішньою потребою кожної особистості, суспільства, цивілізації. Дедалі очевиднішою стає необхідність розвитку нового світогляду, системи ідеалів та цінностей, створення суспільства, держави і світового співтовариства безпечного типу. Одним із найефективніших шляхів досягнення цього стає формування відповідної культури, що враховує специфіку діяльності людини в умовах досягнення меж зростання безпечного перетворення середовища існування, а саме культури цивільного захисту як основи існування й найважливішої ознаки сучасної цивілізації.

Важливо зауважити, що для сучасного рівня розвитку промислових і соціальних технологій вже недостатньо просто високого рівня дотримання правил безпеки, оскільки сьогодні наявна потреба не тільки в знаннях, уміннях і навичках забезпечення цивільного захисту, а й безпечної реалізації будь-якого виду діяльності, розуміння цілей і наслідків своїх дій для суспільства і навколишнього природного середовища. Тому найважливішою метою освітнього процесу в галузі цивільного захисту та безпеки стає формування у майбутніх фахівців мислення, заснованого на глибокому усвідомленні головного принципу – безумовності пріоритетів безпеки при вирішенні будь-яких професійних і особистісних завдань.

Усе це актуалізує і загострює необхідність удосконалення освітнього процесу, зокрема у вищій школі, зумовлюючи розробку програм підготовки фахівців, здібних кваліфіковано вирішувати завдання раціонального формування техносфери у майбутньому, що забезпечить прийнятні для людини та природних екосистем умови існування.

Аналіз досліджень та публікацій. Тенденції, що відбивають питання спеціальної підготовки в області техноферної безпеки та захисту довкілля, висвітлені в роботах С. В. Белова, Н. Е. Гарнагіної, В. А. Девісілова, Н. Г. Занько, А. В. Ільницької, П. П. Кукіна, Є. А. Підгірних, Н. Л. Пономарьова, О. М. Русака, Н. І. Сердюка, М. Б. Сулли та ін.

Водночас вивчення наукових джерел показує відсутність не лише однозначного науково обґрунтованого визначення поняття "культура цивільного захисту", а й відсутність єдиної термінології у проблеми дослідження. У спеціальній літературі проблема культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності розглядається в основному у межах культури особистості. Поряд із пошуками щодо "культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності" (Ю. Воробйов, М. Зоріна, І. Немкова) науковці наголошують на необхідності формування "культури безпеки" (С. Данченко, Ю. Іванов), "культури особистої безпеки" (В. Мельник, В. Мошкін), "масової культури безпеки" (В. Ляшко, А. Снегірьов).

Історико-педагогічний аналіз дозволяє зробити висновок про те, що поняття "культура безпеки" розглядалося і трактувалося на рівні буденної свідомості (інтуїтивного рівні) і не вимагало суворого наукового обґрунтування. Узагальнення сучасних підходів до вивчення досліджуваної проблематики уможливило розгляд культури безпеки життєдіяльності, з одного боку, як сутнісної характеристики особистості, а з іншого – складового компонента її професійної культури. Теоретичні пошуки довели й потребу уточнення сутності і структури культури безпеки життєдіяльності, необхідність розробки критеріального апарату оцінки сформованості рівнів культури безпеки життєдіяльності та технології ефективного її формування.

Визначені питання дедалі більше турбують наукову спільноту. Проте сьогодні накопичений у педагогіці та суміжних з нею науках теоретичний і фактичний матеріал ще недостатній для вирішення потреби суспільства у фахівцях з високим рівнем культури цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, оскільки науково-технологічні основи її формування розроблені ще не у повному обсязі.

Мета даної статті: розкриття деяких особливостей формування культури цивільного захисту та безпеки життєдіяльності студентів вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проблеми забезпечення безпеки життєдіяльності особистості, суспільства, нації з позицій культурологічного підходу доводить, що формування культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності є головним, системоутворюючим фактором становлення студента, майбутнього фахівця, повноцінного суб'єкта як особистості безпечного типу в суспільстві, що стрімко розвивається.

Ми погоджуємось з дослідниками [1-4], що поняття "культура цивільного захисту і безпеки життєдіяльності студентів" складається з таких смислових елементів, як культура, професійна культура, специфічні знання, уміння, навички, що сприяють забезпеченню безпеки одержуваної професії і визначають її сутнісні характеристики. Як самостійний феномен, "культура цивільного захисту та безпека життєдіяльності" є сукупність позицій, цінностей і зразків поведінки, які віддзеркалюють ставлення фахівця до професійного простору і містять вимір безпеки професії (діяльності). З одного боку, культура безпеки життєдіяльності має властивість "загальності" й обов'язковим чином присутня в усіх без винятку сферах життєдіяльності людини як невід'ємний компонент її повсякденної поведінки, виступаючи частиною базової культури особистості [3]. З іншого боку, культурі безпеки життєдіяльності характерна "особливість", що виявляється в обов'язковій присутності в усіх без винятку видах професійної культури у формі компетентності забезпечення безпеки діяльності фахівця (як запорука й гарантія безпеки в різних галузях виробничої діяльності людини).

Отже, культура цивільного захисту та безпеки життєдіяльності зумовлює суб'єктивну готовність використовувати наявні у людини можливості (знання, уміння, навички й особистісні якості) для безпечної реалізації себе у повсякденному житті і професійному середовищі.

Серед структурних компонентів культури цивільного захисту студентів варто виділити: мотиваційний, когнітивний, технологічний, рефлексивний.

Відповідно до них об'єктивна оцінка рівня сформованості культури можлива за такими критеріями та показниками: потреба у безпечній реалізації виробничої і соціальної діяльності (спрямованість на безпечну взаємодію людини із середовищем проживання; усвідомлення важливості особистої та громадської безпеки; переконаність у необхідності постійного професійного самовдосконалення); рівень теоретичної підготовки до цивільного захисту і безпечної життєдіяльності (наявність комплексу знань); пізнавальна активність (сформованість аналітичного мислення); практична готовність до цивільного захисту та безпеки життєдіяльності (вміння прогнозувати результати своєї діяльності з позицій безпеки); ступінь володіння способами і засобами зменшення негативного впливу; володіння технологією прийняття рішень у надзвичайних ситуаціях; здатність аналізувати, оцінювати й коригувати власну професійну діяльність; володіння емоційним станом в умовах ризику та загрози небезпек; здатність творчо підходити до виконання навчальної і професійної діяльності; прагнення до самовиховання та самоосвіти; постійне удосконалення професійно значущих якостей; здатність до сприйняття інновацій.

Процес формування культури цивільного захисту передбачає поетапність [1] своєї реалізації:

- діагностичний етап – проектує;
- конструктивний – реалізує;
- рефлексивно-корекційний – забезпечує оцінку й коректування змісту, форм і методів набуття культури безпеки життєдіяльності як інтегральної якості особистості, що визначає її спрямованість на розвиток потреби в безпеці на основі сукупності професійних і специфічних знань (що відбивають аспект безпеки професії), постійне вдосконалення умінь і навичок безпечної реалізації виробничої і соціальної діяльності.

Ознаками формування культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності в умовах вищого навчального закладу можна вважати:

- процес спеціально організованого творчого міжособистісного спілкування студентів з викладачем, що є носієм культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності;
- відтворення у діяльності й особистості студентів культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності, розвиток їх творчих сил і здібностей до профілактики ризиків, попередження та зменшення шкоди (заподіяної шкідливими і небезпечними чинниками життєдіяльності) ним особисто, шкоди іншим людям і суспільству загалом;
- створення сприятливих умов освоєння знань, умінь і навичок, звичаїв, норм, цінностей, удосконалення світоглядної, інтелектуальної, етичної та психологічної готовності студентів до безпечної життєдіяльності;
- освоєння студентами матеріальних і духовних цінностей культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності у процесі взаємодії зі структурними компонентами культури як духовної діяльності: міфологією, релігією, ідеологією, художньою культурою, наукою, спортом – представленими у знаковій, речовій, особистісній формах, а також у формах спілкування, у типах і формах організації життя і діяльності людей;
- діяльність по включенню студентів у життя, що сприяє формуванню особистості, готової діяти у непередбачуваних (у тому числі небезпечних та екстремальних) умовах, що прагне до постійного самовдосконалення та реалізації своїх нових можливостей.

Культура цивільного захисту і безпеки життєдіяльності орієнтована на розвиток самовизначення особистості, індивідуальних, духовних, пізнавальних здібностей, самореалізацію у процесі навчання, що передбачає оволодіння студентами системою не тільки наукових знань, але й гуманістичних ідеалів, цінностей, переконань, способів діяльності у надзвичайних ситуаціях природного, техногенного характеру, автономного існування людини в природних умовах, при наданні першої медичної допомоги тощо. Таким чином, формування культури безпеки життєдіяльності, будучи компонентом педагогічного процесу, сприяє становленню особистості, готової діяти у непередбачуваних (у тому числі небезпечних і екстремальних) умовах, що прагне до постійного самовдосконалення і

реалізації нових можливостей. Культура безпеки життєдіяльності як певний стан розвитку людини характеризується безпечним ставленням до питань трудової та практичної діяльності.

Висновки. Отже, освіта та виховання у сфері цивільного захисту та безпеки життєдіяльності мають забезпечити формування нового мислення, цілісного знання, практичного вміння, необхідного для прийняття обґрунтованих рішень на рівні людини, сім'ї, суспільства, держави. Культура цивільного захисту та безпеки життєдіяльності виступає структурним компонентом базової культури особистості і є невід'ємною складовою професійної культури, який не успадковується, а формується, усвідомлюється в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Ефективність формування культури безпеки життєдіяльності студентів вузу можлива за певних педагогічних умов, дане питання стає предметом досліджень подальших наукових пошуків у даній проблематиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Береговой Г. Т. Психологические основы обучения человека готовности к действиям в экстремальных условиях / Г. Т. Береговой, Г. А. Пономаренко // Вопросы философии. – 1983. – № 1. – С. 45–49.
2. Генералов А. В. Формирование готовности к действиям в чрезвычайных ситуациях важная задача учителя ОБЖ / А. В. Генералов // Безопасность жизнедеятельности : школа, вуз, общество : материалы II Всерос. науч.-практ. конф. – Тула : Изд-во ТГПУ им. Л. Н. Толстого, 2001. – С. 74–77.
3. Зоріна М. О. До проблеми визначення актуальності й особливостей формування культури цивільного захисту і безпеки життєдіяльності / М. О. Зоріна // Вісник Луганського національного університету. – 2011. – № 4 (215). – С. 198–202.
4. Мельник В. І. Безпека особи як категорія політичної науки та суспільно-політичне явище / В. І. Мельник // Політична наука в Україні : стан і перспективи : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів : ЦПД, 2008. – С. 69–73.
5. Мошкин В. Н. Методы, закономерности и принципы воспитания культуры личной безопасности / В. Н. Мошкин // Основы безопасности жизнедеятельности. – 2001. – № 2. – С. 14–20.
6. Levin John S. Mission and structures : Bringing clarity to perceptions about globalization and higher education in Canada / S. John Levin // Higher education. – 1999. – June. – №. 37. – P. 83–90.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Beregovoi G. T. Psikhologicheskie osnovy obuchenii cheloveka gotovnosti k deistviyam v ekstremal'nykh usloviakh [Psychological Bases of Educating a Man to Readiness to Act in the Extreme Terms] / G. T. Beregovoi, G. A. Ponomarenko // Voprosy filosofii [Philosophical Questions]. – 1983. – № 1. – S. 45–49.
2. Generalov A. V. Formirovanie gotovnosti k deistviyam v chrezvychainykh situatsiiakh – vazhnaia zadacha uchitelia OBZH [Forming the Readiness to Act in the Emergencies is the Health Teacher's Important Task] / A. V. Generalov // Bezopasnost' zhiznedeiatel'nosti : shkola, vuz, obshchestvo [Health Safety : School, Higher Educational Establishment, Society] : materialy II Vseros. nauch.-prakt. konfer. – Tula : Izd-vo TGPU im. L. N. Tolstogo, 2001. – S. 74–77.
3. Zorina M. O. Do problemy viznachennia aktyal'nosti i osoblyvostei formuvannia kul'tury tsivil'nogo zakhystu i bezpeky zhyttiedial'nosti [To the Problem of Determining the Actuality and Features of Forming the Culture of Civil Defense and Safety of Vital Functions] / M. O. Zorina // Visnyk Lugans'kogo natsional'nogo universytetu [Lugansk National University Journal]. – 2011. – № 4 (215). – S. 198–202.
4. Mel'nyk V. I. Bezpeka osoby, yak kategoriia politychnoi nauky ta syspil'no-politychne yavyshe [Safety of a Person, as a Category of the Political Science and a Social and Political Phenomenon] / V. I. Mel'nyk // Politychna nauka v Ukraini : stan i perspektyvy [Political Science in Ukraine : the Condition and Perspectives] : materialy Vseukrains'koi naukovoï konferentsii. – Lviv : TSPD, 2008. – S. 69–73.
5. Moshkin V. N. Metody, zakonovernosti i printsypy vospitaniia kul'tury lichnoi bezopasnosti [Methods, Regularities and Principles of Educating the Personal Safety Culture] / V. N. Moshkin // Osnovy bezopasnosti zhiznedeiatel'nosti [Bases of the Life Safety]. – 2001. – № 2. – S. 14–20.
6. Levin John S. Mission and structures : Bringing clarity to perceptions about globalization and higher education in Canada / S. John Levin // Higher education. – 1999. – June. – №. 37. – P. 83–90.

Матеріал надійшов до редакції 16.03. 2012 р.

Малиневская Л. И. Овладение студентами системой научных знаний, гуманистических идеалов, ценностей, убеждений и способов деятельности при чрезвычайных ситуациях.

В статье раскрыты некоторые особенности формирования культуры гражданской защиты и безопасности жизнедеятельности студентов высшей школы с помощью овладения ими системы научных знаний, гуманистических идеалов, ценностей убеждений и способов деятельности при чрезвычайных ситуациях. Рассмотрены структурные компоненты (мотивационный, когнитивный, технологический, рефлексивный) и показатели культуры гражданской защиты студентов. Формирование культуры гражданской защиты и безопасности жизнедеятельности является главным, системообразующим фактором становления студента, будущего специалиста, полноценного субъекта как личности безопасного типа в обществе.

Malyniv'ska L. I. Students' Acquirement of the Scientific Knowledge System, Humanistic Ideals, Values, Persuasions and Methods of Activity at Emergencies.

The article reveals some features of forming the civil defense culture and students' life safety in the higher school by means of acquirement of the scientific knowledge, humanistic ideals, values, persuasions and methods of activity at emergencies.

Structural components (motivational, cognitional, technological, and reflexive) and indexes of students' civil defense culture are considered. The formation of the civil defense culture and life safety is the main, system-forming factor of the student, future specialist, valuable subject's becoming as the personality of the safe type in the society.